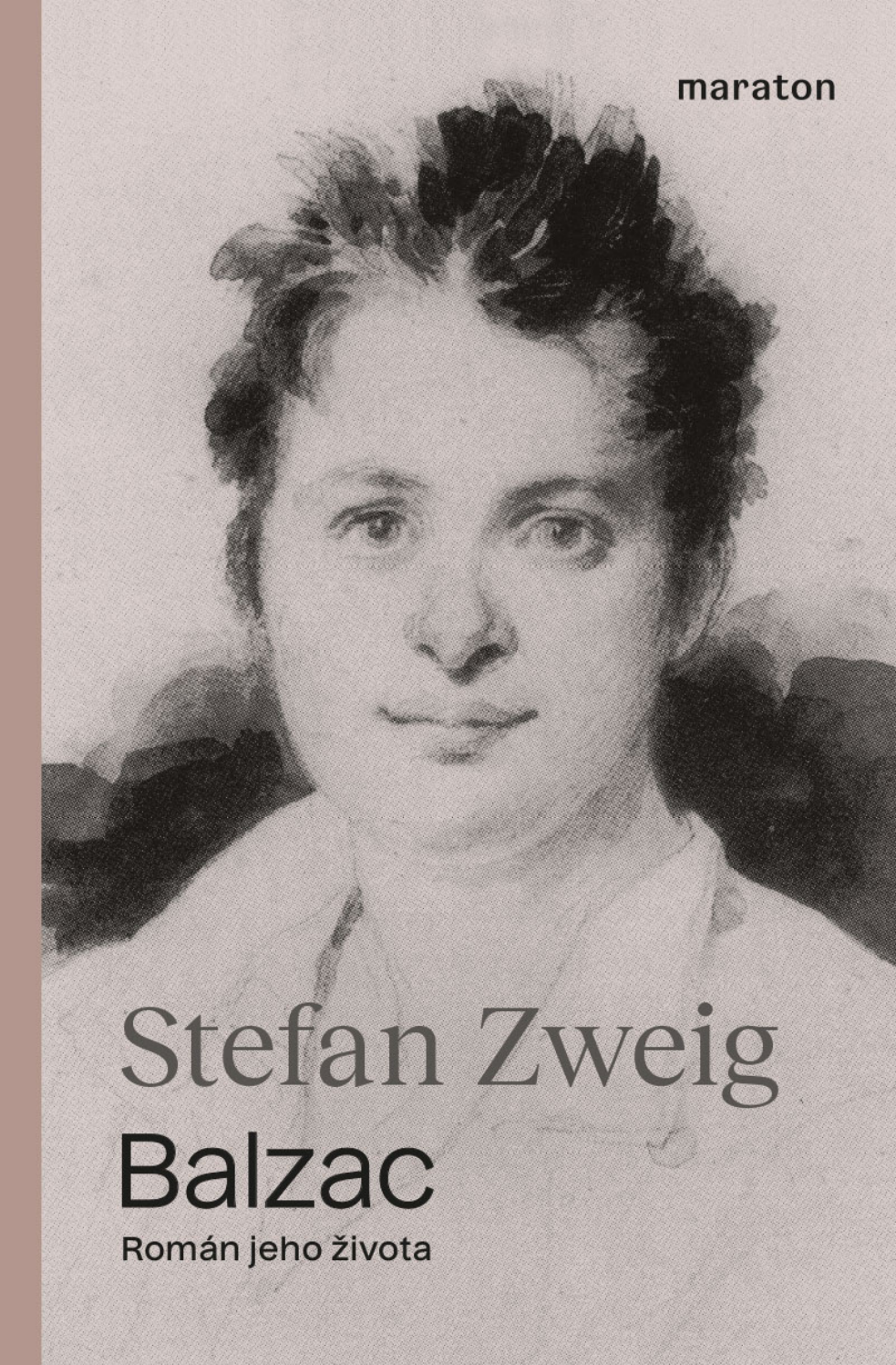

maraton

Stefan Zweig

Balzac

Román jeho života

m

SVĚTOVÍ KLASICI

Stefan Zweig

Balzac

Stefan Zweig

Balzac

Román jeho života

přeložila Jaroslava Vobrubová-Koutecká

maraton

Praha 2020

Czech edition © Maraton, 2020

Translation © Jaroslava Koutecká - dědicové c/o DILIA, 1949

ISBN 978-80-907771-2-5

Kniha první

MLÁDÍ A PRVNÍ ZAČÁTKY

TRAGÉDIE JEDNOHO DĚTSTVÍ

Muž Balzacova génia, který hýřivou obrazotvorností dokázal stvořit dokonalý druhý kosmos vedle kosmu zemského, bude při bezvýznamných epizodách svého soukromého života jen zřídka schopen vždycky se přísně držet střizlivé pravdy; všechno se u něho bude podřizovat suverénně přetvářejícímu násilí jeho vůle. Toto suverénní přetváření mnohých jeho životních epizod nastává příznačně již při – jinak nezměnitelné – základní skutečnosti občanské existence: při jeho jménu. Jednoho dne, asi ve svém třicátém roce, zjeví Balzac světu, že se nejmenuje Honoré Balzac, nýbrž Honoré *de* Balzac, ba ještě více, tvrdí, že byl podle práva a spravedlnosti odjakživa oprávněn používat tohoto šlechtického přídomku. Zatímco se jeho otec jen žertem a v nejužším rodinném kruhu chvástal možností, že jsou snad vzdáleně spříznění se starogalským rytířským rodem Balzaců d'Entrague, synova mohutná fantazie okázale povyšuje tuto mátožnou domněnku na nepopiratelnou skutečnost. Podepisuje své dopisy, své knihy „de“ Balzac, dává si dokonce na svou cestovní kolesku, v níž se vypravuje do Vídně, připevnit znak d'Entrague-sů. Když se mu pro toto ješitné sebepošlechtění nevlídní kolegové vysmívají, odpovídá bez obalu novinářům, že jeho otec zjistil tento šlechtický původ v úředních dokumentech dávno před jeho narozením; šlechtický predikát na jeho rodném listě není proto méně platný než šlechtický predikát Montaignův nebo Montesquieuův.

V našem nelaskavém světě bohužel vládne nenávistně čenichavé nepřátelství suchých dokumentů k nejkvětnější legendám básníků; je to sice nemilé, v archivech města Toursu se uchoval onen

Balzacem vítězoslavně citovaný zápis, leč u jeho jména není ani stopy po onom aristokratickém „de“. Úřední písař tourský zaznamenává pod datem 21. května 1799 chladně a jasně:

Dnes, druhého prairialu v sedmém roce Francouzské republiky, dostavil se ke mně, Pierru-Jacqués Duvivierovi, podepsanému magistrátnímu úředníkovi, občan Bernard-François Balzac, majitel domu, bytem ve zdejší osadě, rue de l'Armée d'Italie, úsek Chardonnet čís. 25, a ohlásil mi narození syna. Řečený Balzac prohlásil, že dítě dostane jméno Honoré Balzac a že se narodilo včera v jedenáct hodin v domě ohlašovatele.

Ani ostatní dokumenty, jak ohlášení otcova úmrtí, tak ohlášení sňatku první dcery, se nezmiňují o tomto šlechtickém titulu, který je proto při všech výpravách do genealogie pouhopouhým výplodem tužeb velkého romanopisce.

Ale i když dokumenty mají do písmene pravdu proti Balzacovi, jeho vůle – jeho tvůrčí, žhoucí vůle – přece jen slavně uhájila svou pravdu proti studeným papírům; přes všechny dodatečné opravy vždycky vítězí básnictví nad dějinami. Třebaže žádný francouzský král nikdy nepodepsal ani jemu, ani některému jeho předkovi šlechtický patent, následující generace, jsou-li tázány na jméno největšího francouzského epika, nazývají ho přesto poslušně: Honoré de Balzac, a nikoli snad Honoré Balzac, nebo dokonce Honoré Balssa.

Neboť Balssa, nikoli Balzac, a dokonce už vůbec ne de Balzac, zní správné rodné jméno jeho proletářských předků; nemají ani zámky, ani erb, který by si básnický potomek mohl dát namalovat na kočár; nejezdí na koni v třpytném brnění, ani se neutkávají v klání na romantických turnajích, nýbrž den co den honí krásy k napájedlu a v potu tváře obdělávají languedockou zem. V chudobném kamenném domku osady La Nougayrié u Cannezacu se 22. června 1746 narodil Balzacův otec, Bernard-François, jako jeden z četných tam usídlených Balssů. A jediná proslulost, kterou si jeden z těchto Balssů vydobyl, byla navýsost povážlivá; v témže roce 1819, kdy

Honoré opouští univerzitu, je otcův čtyřiapadesátiletý bratr uvězněn pro podezření, že zavraždil těhotnou vesnickou dívku, a po senzačním soudním líčení příští rok popraven gilotinou. Snad právě touha distancovat se co možná nejvíce od tohoto nechvalně proslulého strýce poskytla Balzacovi první popud k tomu, aby se povýšil do šlechtického stavu a vymyslel si jiný původ.

Bernard-François, Balzacův otec, je jako nejstarší z jedenácti dětí určen otcem, úplně obyčejným zemědělským dělníkem, k duchovnímu stavu; vesnický farář ho učí číst a psát, a dokonce i trochu latině. Avšak statný, vitální a ctižádostivý chlapec jeví pramalou chuť k tomu, aby si dal vystříhat tonzuru a nechal se přimět ke slibu čistoty. Nějakou dobu se ještě potlouká po rodné osadě, dílem vypomáhá jako písař u notáře, dílem se chopí práce ve vinici a za pluhem; ale ve dvaceti letech se vydá do světa a již se nevrátí. S onou houževnatou, nepoddajnou průbojností venkovanů, kterou jeho syn vylíčil v nejvelkolepějších obměnách ve svých románech, zavrtává se do Paříže, nejprve neviditelně a pod povrchem, jen jako jeden z nesčíslných mladých mužů, kteří chtějí v Paříži udělat kariéru, aniž ještě vědí, jakým způsobem a v jakém povolání. Že byl – jak později tvrdí jakožto úspěšná provinciální veličina – za Ludvíka XVI. sekretářem v královské radě, nebo dokonce státním návladním, bylo již dávno odhaleno jako chvastounství povídatavého starého pána, a to faktem, že se žádný královský almanach nezmiňuje o nějakém Balzacovi ani Balsovi v podobném úřadě. Teprve revoluce vynese tohoto proletářského synka jako tak mnohé a on funguje jako úředník v pařížské revoluční městské radě – to je postavení, o němž pozdější vojenský intendant příliš nevypráví. Zdá se, že tam navázal styky, a s vášnivým instinktem pro peníze, který po něm syn zdědí, vyhledá si za války onen úsek v armádě, kde lze vydělat: zásobování a válečné dodávky. Od armádní zásobovací branže nevyhnutelně zase vedou zlaté nitky k půjčovatelům peněz

a k bankéřům. Jednoho dne přesedlá Bernard-François po třiceti letech pochybných zaměstnání a obchodů ještě jednou a vynoří se jako první tajemník v bankovním domě Daniela Doumerca.

V padesáti letech se otci Balzacovi konečně podařila velká proměna – jak často ji jeho syn vyličil! –, která z nepokojného, ctižádostivého chudáka konečně učiní řádného občana, počestného nebo zpočestnělého člena dobré „společnosti“. Teprve teď, s trochou získaného kapitálu a se zajištěným postavením, může udělat další nutný krok, aby se z drobného měšťana stal velkoměšťan (a později z velkoměšťana – poslední, nejkýženější stupeň – rentiér): ožení se, a to se zámožnou dívkou a z dobré měšťanské rodiny. Zdravím kypící statný muž, nadto obratný mluvka a zkušený dobyvatel srdcí, si v jednapadesáti letech vyhlédne dceru svého představeného v bance. Anne-Charlotte Sallambierová je sice o dvaatřicet roků mladší a má poněkud romantické sklony, ale jako dobře vychovaná, zbožná měšťanská dcerka se poslušně podrobí radě rodičů, kteří prohlásí značně staršího, ale dobrým smyslem pro peníze obdařeného Balzaca za solidní partii. Sotva se ožení, pokládá již otec Balzac za sebe nedůstojné a také za příliš málo výnosné, aby byl pouhým zaměstnancem; za Napoleona se mu zdá válka mnohem rychlejší a vydatnější zdrojem výdělku. A tak opět využije starých známostí a přesídlí, zabezpečen ženíným věnem, jako intendant 22. divize do Toursu.

V oné době, kdy se jim narodí první syn Honoré (20. května 1799), jsou již Balzacovi zámožní lidé a jako úctyhodní spoluobčané jsou přijati do tourské *haute bourgeoisie*, vysokého měšťanstva. Z dodávek Bernarda-Françoise plynou, jak se zdá, pěkné příjmy, neboť rodina, která neustále šetrila a spekovala, začíná nyní vystupovat honosně. Hned po Honorého narození přesídlí z úzké rue de l'Armée d'Italie do vlastního domu; dopřávají si až do roku 1814, dokud trvá zlatá doba napoleonských válečných tažení, maloměstský

přepych kočáru a četného služebnictva. Nejlepší společnost, ba dokonce aristokracie, trvale navštěvuje dům baráčníkova syna a bývalého člena krvavé městské rady: senátor Clément de Ris, jehož tajemný únos Balzac později podrobně vylíčí v TEMNÉM PŘÍBĚHU, jakož i baron de Pommereul a pan de Margonne, kteří pak básníkovi v jeho nejtěžších dobách poskytnou přístřeší a pomoc. Dokonce i k veřejné působnosti je otec Balzac povolán – spravuje nemocnici – a jeho názoru je dbáno při všem rozhodování. Přes nízký původ a nejasnou minulost se v této době rychlých kariér a úplného převrstvení stal bezúhonnou a váženou osobností.

Tato oblíbenost, již se těší *père* Balzac, je po všech stránkách pochopitelná. Je to veselý, masivní, žoviální muž, spokojený se sebou, se svými úspěchy a s celým světem. Jeho mluva se nevyznačuje aristokratickým přízvukem, vesele kleje jako kanonýr a neskrbí košilatými anekdotami – leckterý námět k ROZMARNÝM POVÍDKÁM asi dodal synovi –, je však skvělý vypravěč, rád ovšem mísí pravdu s vychloubačnými historkami, přitom dobromyslný a žoviální a příliš mazaný, aby se v dobách tak proměnlivých definitivně rozhodl pro císaře nebo krále či republiku. Třebaže je bez důkladného školního vzdělání, má přece jen všemožné zájmy a získá si četbou bez ladu a skladu jakési univerzální vzdělání. Píše dokonce několik brožur jako *Pojednání o tom, jak předejít krádežím a vraždám* a *Pojednání o pohoršlivých nepřislušnostech, jejichž příčinou jsou oklamané a zrazené dívky*, díla, která ovšem smíme právě tak málo srovnávat s díly jeho velkého syna jako italský deník Goetha otce s *Italskou cestou* Johanna Wolfganga. Zdravý jako buk a plný bezstarostné chuti k životu je pevně rozhodnut dožít se sta let. Po svém šedesátém roce připojí ke svým čtyřem dětem manželským ještě několik nemanželských, a ještě jako osmdesátník ho nařknou maloměstsky zlé pomlouvачné jazyky z těhotenství jedné dívky. Do jeho domu nikdy nevstročil lékař a vůle všechny přežít je ještě posilována tím, že má doživotní

rentu u takzvané Tontine Lafargue, kde se smrtí každého účastníka zvyšuje renta těch, kteří ho přežili. Tutéž démonickou sílu, kterou syn vynakládá na tisícere ztvárnění života, vynakládá tento otec jedině na uchování vlastního života; již předhonil partnery, již vystoupila jeho renta na osm tisíc franků, vtom třiaosmdesátiletý podléhá pošetilé nehodě.

Jinak by byl Bernard-François právě tak jako Honoré soustředěním vůle proměnil nemožné v skutečnost.

Jako po otci dědí živelnost a „radost z vymyšlení“, tak po matce dědí Honoré de Balzac citlivost. Matka, o dvaatřicet let mladší než její manžel a provdaná nikterak nešťastně, má tu špatnou vlastnost, že se neustále cítí nešťastná. Zatímco její manžel si žije vesele a bezstarostně a ve své neochvějně dobré náladě se nenechává nijak rušit ženíným hašteřením a vymyšlenými nemocemi, Anne-Charlotte Balzacová je protivný, všemi barvami hysterie hrající typ věčně uražené ženy. Cítí se všemi v domě nedosti milována, nedosti vážena, nedosti ceněna; nepřetržitě si stěžuje, že jí její děti dost neděkují za její velkolepou obětavost; až do konce života nepřestane svými „dobře míněnými“ radami a plačtivým plísněním mučit svého syna, slavného již po celém světě. A přitom naprosto není neinteligentní a nevzdělaná. Jako mladá dívka byla určena za společníci dcery bankéře Doumerca a odnesla si z tohoto styku určité romantické sklony; horuje v oněch letech pro krásnou literaturu a později si uchovává zálibu ve Swedenborgovi a jiných mystických spisech. Avšak tyto lehké idealistické náběhy jsou brzy zastíněny zděděným strachem o peníze. Jelikož pochází z typické pařížské maloměstšanské rodiny, jež si obchodováním s galanterií harpagonsky pěťák za pěťákem plnila punčochu, přináší do mladé domácnosti všechny zatuchlé, úzkoprsé instinkty nižšího měšťanstva; především kramářskou lakotnost, která však zároveň vždycky chtivě šilhá po dobrém uložení kapitálu a výnosných spekulacích.

Starat se o děti znamená pro ni učit je, že vydávání peněz je zločin, vydělávání peněz ctnost nad všechny ctnosti. Od samého počátku je nutno přidržovat je k tomu, aby si dopomohly k solidnímu „postavení“, dcery pak k dobrému sňatku; neponechat jim vůbec svobodu, stále jim hledět na prsty. Avšak právě touto vtíravě bdělou starostlivostí, touto nevrlou horlivou péčí o jejich domnělé blaho ochromuje přes všechny své „dobré úmysly“ celou rodinu; ještě po letech si bude Balzac jako dávno dospělý muž vzpomínat, že se jako dítě lekl pokaždé, kdykoli jen uslyšel její hlas.

Jak Balzac trpěl touto stále mrzutou matkou, plnou vnitřních zábran, která chladně odmítala každý mazlivý pokus bouřlivých a dobromyslně milujících dětí, lze posoudit z výkřiku v jeho dopise: „Neměl jsem nikdy matku.“ Jaký to byl tajemný důvod – snad přenesený odpor k manželovi –, který Annu-Charlottu Balzacovou instinktivně vzdaloval od obou jejích prvorozených dětí, Honorého a Laury, kdežto obě mladší, Laurencii a Henriho, potom rozhýčkala, lze dnes již sotva odhalit. Jisté však je, že si stěžít lze představit lhostejnější, necitelnější chování matky k vlastnímu dítěti. Sotva porodila syna, vyhošťuje ho ještě jako šestinedělka z domu, jako by byl malomocný. Kojenec je svěřen kojné, ženě četníka; zůstává u ní až do svého čtvrtého roku; ani pak nesmí domů k otci, matce a sourozencům do prostorného a blahobytného domu, nýbrž je dán na byt a stravu k cizím lidem; pouze jednou za týden, v neděli, smí navštívit svou rodinu, jako by to byli docela vzdálení příbuzní. Nejsou mu dopřány hry s mladšími sourozenci, nejsou mu dovoleny hračky ani dárky. Neví, co je to matka bdící u jeho postýlky, když je nemocen, nikdy ji neslyší pronést vlídné slovo, a když se něžně tlačí k jejím kolenům a touží ji obejmout, přísné slovo zakřikne takovou důvěrnost jako neslušnost. A sotva chlapec dovede pořádně běhat, v sedmi letech, dá ho matka do internátu ve Vendôme; ať je jen hodně daleko, na jiném místě, v jiném městě. Když se pak Balzac

po sedmi letech nesnesitelné kázně vrací zase do rodného domu, „ztrpčuje mu“ – podle jeho vlastních slov – „život tak“, že se v osmnácti letech sám obrací k tomuto nesnesitelnému prostředí zády.

Přes všechnu vrozenou dobromyslnost nemohl dospělý muž nikdy zapomenout, jak ho tato podivná matka odstrkovala; ještě po letech, když vzal trýznitelku svého dětství k sobě do domu, nemůže třiačtyřicetiletý muž s již prokvétajícími vlasy zapomenout, čeho se kdysi svou necitelností dopustila na šestiletém, na desetiletém, po lásce prahnoucím dítěti, a v bezmocné vzpouře vykřikuje paní Haáské toto hrůzné přiznání:

Kdybyste věděla, jaká žena je moje matka: příšerná a příšernost zároveň. Právě se chystá přivést do hrobu mou sestru, když už umořila moji ubohou Laurencii a moji babičku. Nenávidí mě z mnohých důvodů. Nenáviděla mě již, než jsem se narodil. Málem jsem se s ní rozešel; bylo by to téměř nutné. Avšak já trpím raději dál. Je to rána, jež se nemůže zahojit. Domnívali jsme se, že je šílená, a radili jsme se s lékařem, který je s ní spřátelen již třiatřicet let. Řekl nám však: „Ach ne, není šílená, je pouze zlá...“ Má matka je příčinou všeho zla v mém životě.

Tato slova jsou pozdní, otevřeně vybuchující odezvou na tisícetá tajná muka, která v nejcitlivějším věku vytrpěl právě od bytosti, jež mu podle zákonů přírody měla být nejbližší. Jedině jeho matka zavinila, že – podle jeho vlastních slov – „měl nejstrašnější dětství, které kdy bylo člověku souzeno“.

O šesti letech, která Balzac tráví v duševní káznici oratoriánského internátu ve Vendôme, máme dvě zprávy: úředně střízlivou zprávu školního zápisu a básnický velkolepou zprávu v jeho LUDVÍKU LAMBERTOVI. Školští otcové zaznamenávají jen studeně:

Čís. 460. Honoré Balzac, stár 8 let a jeden měsíc. Měl neštovice bez škodlivých následků. Krevnatý, snadno se uhřeje a trpí občas horečkami. Vstup do penzionátu: 20. června 1807, odchod 22. srpna 1813. Dopisy budež posílány otci, panu Balzacovi v Toursu.

Svým spolužákům utkvěl v paměti jedině jako „tlustý chlapec s naducanými červenými tvářemi“; dovedou jen líčit jeho zevnějšek, nebo o něm vyprávět několik pochybných anekdot. Tím otřesněji odhalují životopisné stránky LUDVÍKA LAMBERTA tragický vnitřní život geniálního a pro svou geniálnost dvojnásob trýzněného chlapce.

Pro tuto autostylizaci svého vývoje si Balzac zvolil formu dvojportrétu; líčí ve dvou školních kamarádech sebe samého jako básníka Ludvíka Lamberta a jako filozofa „Pythagora“; rozštěpil – podobně jako mladý Goethe v postavě Fausta a Mefistofela – svou osobnost. Přiděluje dvěma různým bytostem obě základní složky svého génia, tvůrčí, jež hnětla podoby lidského jsoucna, a třídící, jež chtěla ukázat zákony skryté v rozsáhlých souvislostech lidského jsoucna. Ve skutečnosti byl v obou případech Ludvíkem Lambertem sám a alespoň vnější zážitky této zdánlivě vymyšlené figury jsou jeho zážitky vlastní: z četných sebezpodobení – Rafael v ŠAGRÉNOVÉ KŮŽI, d'Arthez v ZTRACENÝCH ILUZÍCH, generál Montriveau ve VÉVODKYNI DE LANGEAIS – ani jediné není tak dokonalé a tak zjevně prožité jako osudy dítěte, uvrženého do područí spartánské kázně této klášterní školy.

Tento ústav, stojící uprostřed města Vendôme na řídce Loire, působí již zjevně svými ponurými věžemi a mohutnými zdmi spíše dojemem vězení než učiliště. Dvě až tři stovky chovanců jsou od prvního dne podrobeny klášterně přísné kázni; nemají prázdniny a rodiče smějí své děti navštívit jen výjimečně; za všechna ta léta nebyl Balzac téměř nikdy doma, a aby silněji zdůraznil podobnost se svou vlastní minulostí, učiní z Ludvíka Lamberta dítě, které nemá ani otce, ani matku, sirotka. Poplatek, v němž je zahrnuto nejen školné, nýbrž i strava a šaty, je poměrně nepatrný, a na dětech se nepřístojně šetří; ti – a Balzac patří kvůli matčině lhostejnosti k zanedbávaným –, jimž rodiče neposílají rukavice a teplejší prádlo, se

v zimě po ústavu plíží se zmrzlýma rukama a omrzlinami na nohou. Balzac-Lambert, zvlášť citlivý jak tělesně, tak duševně, trpí od prvního okamžiku víc než jeho selští spolužáci:

Jelikož byl zvyklý na venkovský vzduch, na svobodnou výchovu, zůstavenou náhodě, na péči starce, který ho něžně miloval, na myšlení ve slunečním svitu, bylo mu nesmírně zatěžko podřizovat se školní kázni, chodit v řadě, žít mezi čtyřmi stěnami místnosti, kde osmdesát chlapců mlčky sedělo na dřevěných lavicích, každý u svého pulpitu. Jeho smysly byly tak dokonalé, že byly neobyčejně choulostivé, a všechno v něm trpělo společným životem. Výpary, které kazily vzduch, smíšený s pachem ustavičně špinavé třídy, v níž se povalovaly zbytky naší svačiny, útočily na jeho čich, onen smysl, který je více než všechny ostatní spojen s mozkovým systémem a jehož poškození musí přivodit nepostřehnutelné poruchy orgánů myšlení. Kromě těchto příčin, kazících vzduch, byly v našich učebnách přihrádky, v nichž každý uschoval své malé poklady; holoubata, zabitá na sváteční dny, nebo pokrmý, uzmuté v refektáři. Kromě toho byl v našich síních ještě ohromný kámen, na němž nepřetržitě stála dvě vědra s vodou, jakási náplavka, kde jsme si každé ráno v přítomnosti učitele museli po řadě umývat ruce a obličej. Odtud jsme se odebrali ke stolu, kde nám ženy česaly a pudrovaly vlasy. Naše ložnice, jež byla uklížena toliko jednou denně, než jsme vstali, byla stále špinavá, a přes množství oken a vysoké dveře byl v ní vzduch nepřetržitě zkažený výpary umývání a česání, tisícerymi zaměstnáními každého žáka, kromě našich osmdesáti namačkaných těl... Nedostatek čistého a vonného venkovského vzduchu, v němž až dosud žil, změna zvyku, kázeň, to všechno rozesmutňovalo Lamberta. Hlavu měl stále podepřenu o levou ruku a loket položen na pulpit, trávil vyučovací hodiny pozorováním zelených stromů na nádvoří a oblak na nebi; zdálo se, že se učí ulohám, ale učitel, který viděl, že jeho pero odpočívá a stránka zůstává prázdná, zavolal na něho: „Lamberte, vždyť ty nic neděláš!“

(LUDVÍK LAMBERT)

Učitelé podvědomě vyciřovali v tomto chlapci odpor; nepozorovali, že v něm pracuje něco mimořádného, nýbrž jen postrehli, že nečte a pořádně se neučí v normálním slova smyslu. Pokládali ho za tupého nebo líného, za vzpurného nebo snivého proto, že nedržel krok s ostatními – byl za nimi buď pozadu, nebo skok před nimi. Ať tak či tak, na nikoho nedopadá metla krutěji než na něho. Je nepřetržitě trestán. Pro něho není volných chvil, hodin oddechu, sype se na něho písemný trest za trestem, je tak často zavírán do karceru, že během dvou let nemá ani šest dnů volna. Častěji a krutěji musí tento největší génius své doby zakoušet tělesné tresty, což bylo ultima ratio přísných padres, krajní prostředek páterů.

Tento slabý a zároveň tak silný chlapec... snášel všemožná utrpení tělesná i duševní. Připoután jako otrok k lavici před svým pulpitem, šlehán metlou, týrán nemocí, zraňován ve všech svých smyslech, vtěsnán do svěráku protivenství, musel svou zevnější schránku dávat na pospas tisícovým ústavům krutostem...

Mezi všemi těmito tělesnými bolestmi způsoboval jistě nejprudší bolest asi na dva prsty silný kožený řemen, který ze všech sil, se vším učitelovým hněvem dopadal na naše ruce. Když se mělo viníku dostat tohoto klasického trestu, poklekl uprostřed třídy. Musel vstát z lavice, pokleknout nedaleko katedry a snášet zvědavé, často posměšné pohledy kamarádů. Citlivým duším tyto přípravy zdvojnásobovaly muka jako kdysi cesta ze soudní budovy na popraviště, kterou odsouzcenci museli vykonat. Podle své povahy jedni křičeli a prolévali hořké slzy před potrestáním i po něm; druzí snášeli bolest stoicky; ale v očekávání metly i nejsilnější stěží mohl potlačit křečovitě stažení tváře. Ludvík Lambert byl zasypáván bitím metlou a jemu vděčil za jednu schopnost své povahy, o jejíž existenci dlouho neměl potuchy. Když byl učitelovým „Vždyť ty nic neděláš!“ násilně vytržen ze snění, stávalo se často, aniž o tom zpočátku sám věděl, že na onoho člověka vrhl pohled plný divokého opovržení, který byl nabit myšlenkami jako leydenská láhev elektrinou. Taková výměna pohledů budila v učitelovi bezpochyby nepříjemný pocit, a uražen

mlčenlivým posměchem, který se v něm tajil, chtěl žákovi vyhnat blýskání očima. Když páter poprvé postřehl tento opovržlivý paprsek, který ho zasáhl jako blesk, učinil výrok, který mu utkvěl v paměti: „Budeš-li se na mne dále tak dívat, Lamberte, dostaneš metlou.“

(LUDVÍK LAMBERT)

Ani jediný z přísných *padres* nerozpozná za všechna ta léta Balzacovo tajemství. Vidí jen žáka, který pokulhává za ostatními v latině nebo ve znalosti slovíček, a netuší jeho úžasný dar jasnozření. Pokládají ho za nepozorného, za lhostejného, nepozorují, že ho škola nudí a unavuje, protože úkoly, které mu klade, jsou pro něho dávno příliš snadné, že jeho zdánlivá lenivost je pouze vyčerpání, způsobené *congestion d'idées*, návaly myšlenek. Nikoho nenapadne, že tento malý chlapec s buclatými tvářemi žije svým duševním rozletem dávno v jiných prostorách než v páchnoucí učebně, že on jediný ze všech, kteří sedí na svých místech a spí na své posteli, vede neviditelný dvojí život.

Ten jiný svět, v němž dvanáctiletý či třináctiletý hoch žije, jsou knihy. Knihovník polytechnické vysoké školy, který mu dává soukromé matematické hodiny – Balzac přesto zůstal po celý život nejhorším počtářem v dějinách literatury –, dovoluje chlapci, aby si po libosti bral s sebou knihy do internátu, aniž tuší, s jakou přemírou vášnivý čtenář tohoto dovolení používá. Tyto knihy jsou pro Balzaca záchranou, činí muka a ponížení školních let nepodstatnými. „Bez knih z knihovny, které jsme četli a které udržovaly život v našem mozku, by systém této existence vedl k úplnému zesurování.“ Skutečný život na dvoře a ve škole se mění v mráкотné polovědomí, knihy v jeho vlastní život.

„Od oné chvíle,“ vykládá o svém autoportrétu Ludvíku Lambertovi, „stalo se to jakoby vlčím hladem, který nebyl s to ukojit. Polykal knihy všeho druhu, živil se bez rozdílu náboženskými, dějepisnými,

filozofickými a přírodovědeckými spisy.“ Obrovské základy Balzacova univerzálního vědění byly položeny tímto školákovým tajným hltáním knih, tisíce rá jednotlivá fakta, nerozlučně dohromady stmelená démonicky bdělou a rychlou pamětí. Nic snad neobjasňuje jedinečnou Balzacovu vnímavost lépe než líčení tajných čtenářských orgií Ludvíka Lamberta:

Nasávání myšlenek prostřednictvím četby stalo se u něho podivuhodným jevem. Jeho oči obsáhly sedm až osm řádek najednou a jeho duch chápal jejich smysl s rychlostí odpovídající rychlosti jeho pohledu. Jediné slovo ve větě často stačilo, aby postihl její smysl. Jeho paměť byla hotový zázrak. Rozpomínal se s touž věrností na myšlenky, které získal četbou, jako na myšlenky, které mu vnučily uvažování nebo rozhovor. Měl zkrátka všechny druhy paměti: pro místa, pro jména, pro slova, pro věci i pro obličeje. Nejenže se mohl libovolně na věci rozpomenout, nýbrž viděl je ve svém nitru v téže situaci, v témž osvětlení a zabarvení jako v okamžiku, kdy je upozoroval. Týmž darem byl nadán, jestliže šlo o chápání lidské vnímavosti. Rozpomínal se – podle jeho vlastních slov – nejen na rozvrstvení myšlenek v knize, z které je převzal, nýbrž i na své vlastní duševní stavy ve velmi vzdálených chvílích. Jeho paměť měla tedy tu neslýchanou zvláštnost, že mu mohla znovu předvádět pokroky a celý život jeho ducha: od nejranější myšlenky až k myšlence, jež se mu naposled ozřejmila, od nejzmatenější až po nejjasnější. Jeho mozek, zvyklý již od mládí na složitý mechanismus koncentrace lidských sil, čerpal z tohoto bohatého skladiště spoustu obdivuhodně zřetelných a svěžích obrazů, jež mu byly při jeho jasném přemítání potravou. Ve věku dvanácti let byla jeho obrazotvornost – podněcována neustálým cvikem schopností – nesmírně vyvinutá; dovozovala mu, aby měl o věcech, které postřehoval jen četbou, tak přesné představy, že jejich obraz by nemohl být v jeho duši živější, kdyby je skutečně viděl; buď že pracoval analogickými závěry, nebo že byl obdařen jasnozřením, jímž uchopoval přírodu.

„Když jsem četl popis bitvy u Slavkova,“ řekl mi jednoho dne, „viděl jsem celé to dění. Dělové salvy, křik bojujících burácely mi v uších a vzrušovaly

mé nitro; cítil jsem střelný prach, slyšel jsem dusot koní a hlasy lidí; obdivoval jsem rovinu, na níž se srazily ozbrojené národy, jako bych stál na žuráňském návrší. Tato podívaná se mi zdála hrůzná jako úryvek z apokalypsy.“

Když se tak všemi silami soustřeďoval na četbu, pozbýval téměř vědomí fyzického života a existoval už jen všemohoucí hrou svých vnitřních orgánů, jejichž výkonnost byla nepřiměřeně rozsáhlá; jak pravil: „zanechával čtyři stěny za sebou!“

(LUDVÍK LAMBERT)

A nevyspalý chlapec sedí pak po takovýchto extatických a duši blaženě vyčerpávajících letech do prostoru bez hranic ve svém nenáviděném klášterním obleku vedle selských hochů, jejichž tupé mozky s námahou, jako by kráčely za pluhem, dupají za učitelovým výkladem; vzrušen ještě nejobtížnějšími problémy, má dávat pozor na *mensa, mensae* a na mluvnická pravidla.

Spoléhá se na nadřazenost svého mozku, jemuž stačí jen zavadit pohledem o stránku knihy, aby ji znal nazpaměť, a opomíná naslouchat, sní o myšlenkách oněch druhých knih. Většinou se mu toto pohrdání skutečností nevyplácí.

Naše paměť byla tak dobrá, že jsme se úlohám nikdy neučili. Stačilo nám, když jsme své spolužáky slyšeli odříkávat francouzské a latinské úryvky nebo odstavce z mluvnice, abychom je sami uměli. Ale když učitele naneštěstí napadlo změnit pořadí a zeptat se nejprve nás, nevěděli jsme mnohdy ani, jakou jsme měli úlohu. Přes nejobratnější omluvy nás stihl písemný test. Čekali jsme s vypracováním úloh vždycky až do posledního okamžiku. Jestliže jsme měli knihu, kterou jsme chtěli dočíst, jestliže jsme se pohroužili do snění, byla úloha zapomenuta: nový zdroj písemných testů.

(LUDVÍK LAMBERT)

Geniální chlapec je trestán stále krutěji, nakonec není ušetřen ani *culotte de bois*, dřevěných kalhot, středověké klády, do níž dává

Shakespearův Lear sevřít statečného Kenta. Teprve když se nervově zhroutl – nemoc, která ho vysvobodila z klášterní školy, nebyla nikdy označena jménem –, smí předčasně vyžralý génius opustit káznici svého dětství, kde „trpěl všude, kde ho jen bolest mohla zasáhnout, duševně i tělesně“.

Tomuto konečnému vysvobození z duševního otroctví předchází v Balzacově *histoire intellectuelle*, intelektuálním příběhu jeho Ludvíka Lamberta, epizoda, která pravděpodobně není zcela vymyšlena. Balzac dává svému druhému já, svému imaginárnímu Ludvíku Lambertovi, ve dvanácti letech sepsat groteskní filozofický systém o psychofyzických souvislostech, *Pojednání o vůli*, jehož rukopis mu spolužáci, kteří mu závidí jeho „uzavřené, aristokratické chování“, zlomyslně vyrvou. Nejprísnější z učitelů, metla jeho mládí, „strašný páter Haugoult“, slyší vřavu, zmocní se rukopisu a prodá *Pojednání o vůli* jako bezcenný papír kramářovi, „aniž ví, jaké před ním ležely nesmírné duševní poklady, jejichž předčasně zrozené plody zhynuly pak v rukou nevědomců“. Výjev i všechen bezmocný vztek uraženého chlapce je vylíčen s příliš otrěsnou pravdivostí, aby mohl být úplně vymyšlený. Zažil však Balzac něco podobného snad jen s nějakým literárním pokusem, nebo se v oratoriánském ústavu již sám pokusil o *Pojednání o vůli*, jehož myšlenky a základní rysy a posteriori podrobně vykládá? Byla jeho předčasná zralost již opravdu v oněch letech tak plodná, že se mohl odvážit díla tohoto druhu? Sepsal takové dílo reálný, skutečný chlapec Balzac, nebo jen vybásněný, imaginární duševní bratr Ludvík Lambert?

Tato otázka nebude nikdy zcela rozhodnuta. Jisté je, že Balzac ve svém mládí – vždyť ideje myslitelovy mají vždycky ohnisko v letech vývoje – na takovéto *Pojednání o vůli* pomýšlel, dříve než znázornil staré cesty, jimiž se ubírá vůle a zákonitosti v postavách jeho LIDSKÉ KOMEDIE. Je příliš nápadné, že stejně jako svému Ludvíku Lambertovi dává pracovat i hrdinovi svého prvního románu ŠAGRÉNOVÁ

KŮŽE na *Pojednání o vůli*; plán objevit „zásadní zákony, jejichž formulace vytvoří možná jednou mou slávu“, byl dozajista ústřední myšlenkou, *idée mère*, jeho mládí, a o tom, že se Balzacovi dostalo prvních podnětů o spojitostech duševna a tělesna tajemným „éterickým fluidem“ již ve školních letech, máme víc než domněnky. Jeden z jeho učitelů, Dessaignes, jako tak mnozí v oné době plně ve vleku – tehdy ještě špatně chápaných – podnětů Mesmerových a Gallových, které zanechaly stopy v Balzacově díle, byl autorem *Studie o duševnu člověka, založené na vztazích jeho schopností k jeho organismu*. Vykládal bezpochyby o těchto názorech při vyučování a probudil v jediném geniálním chlapci své třídy citizádost, aby se sám stal takovým „chemikem vůle“. Tehdy aktuální myšlenka motorické univerzální substance plně odpovídala podvědomému usilování jeho povahy o metodu; Balzac, po celý život obléhaný spoustou duševních jevů, snažil se již dávno před LIDSKOU KOMEDIÍ o to, aby tento velkolepý chaos proměnil ve vnější řád a aby jej tematicky nebo zákonitě učlenil a stanovil tak podmíněnosti duševního rázu stejně přehledně, jako Cuvier stanovil podmíněnosti organismů nemajících duši. Odvážil-li se však Balzac sepsání svých názorů již ve věku tak nepravděpodobně raném, nebo je-li to jen dodatečný výklad pozdějšího básníka, bude sotva kdy ještě možno dokázat; že však nyní nám dostupná – poněkud zmatená – axiomata z *Pojednání o vůli* Ludvíka Lamberta nebyla na žádný způsob axiomaty dvanáctiletého chlapce, dokazuje to, že v prvním znění LUDVÍKA LAMBERTA (1832) ještě vůbec nebyla a že byla dost improvizovaně vsunuta teprve do pozdějších vydání.

Po onom nenadálém vystoupení z oratoriánského semináře vidí čtrnáctiletý chlapec rodný dům od svého narození vlastně poprvé. Otec a matka, kteří ho v onom mezidobí přijímali jen o příležitostných návštěvách jako nějakého vzdáleného příbuzného, najdou ho zevně i vnitřně zcela změněného. Místo buclatého, jako

buk zdravého, dobromyslného chlapce vrací se z kněžské výchovy hubený, nervózní hoch s velkýma, vyděšenýma očima. Vrací se jako někdo, koho potkalo něco strašného a nevypověditelného; ses- tra později přirovnává jeho chování k chování náměsíčníka, který s podivným a cizím pohledem tápe dnem.

Sotva slyší, když se ho na něco ptají, posedává zasněně; zlobí matku svou uzavřeností, v níž se skrývá tajná převaha. Ale po nějaké době se jako při všech jeho životních krizích vítězně prolomí zděděná vitalita. Chlapec je zase veselý a povídavý, matce dokonce příliš; na dokončení studií je poslán do gymnázia v Toursu, a když koncem roku 1814 rodina přesídlí z Toursu do Paříže, do tamějšího Lepîtreova internátu. Tento monsieur Lepître byl za revoluce jako občan Lepître spřátelen s Balzacovým otcem, tehdejším členem radikální městské rady, a hrál historickou úlohu potud, že byl při pokusu o vysvobození Marie Antoinetty z Conciergerie jedním z hlavních pomahačů. Teď není nic víc než počestný ředitel ústavu, jehož úkolem je protáhnout mladíky zkouškami. Také v tomto internátě pronásleduje chlapce, toužícího po lásce, pocit vyhoštěnosti a opuštěnosti. A tak dává vyprávět Rafaelovi, jiné autostylizaci svého mládí, v ŠAGRÉNOVÉ KŮŽI:

Utrpení, která jsem zažil v lůně rodiny, ve škole, v internátě opakovala se nyní ve změněné podobě za mého pobytu v Lepîtreově penzionátu. Můj otec mi nedal s sebou vůbec peníze. Moji rodiče byli plně uspokojeni pomyslením, že jsem živěn, oblékán, cpán latinou a řečtinou. Za svého života v internátě poznal jsem asi tisíc spolužáků, ale nemohu se upamátovat, že bych se byl jen u jediného setkal s takovou lhostejností jeho rodičů.

Také zde se Balzac, zřejmě z vnitřního odporu, neosvědčí jako „dobrý žák“. Rodiče ho rozhněvání pošlou do jiného ústavu. Ani tam se mu nedaří lépe; v latině je z pětatřiceti žáků dvaatřicátý, výsledek, který matku stále víc posiluje v podezření, že Honoré je *raté*, nevydařený chlapec. Tak píše sedmnáctiletému mladíkovi v onom

plačtivém tónu, plném soucitu k sobě samé, který ještě muže padesátiletého vhání v zoufalství, proslulý list:

Milý Honoré, nemohu najít slova, jež by byla dosti silná, aby vyličila bolest, kterou mi způsobuješ. Činíš mě opravdu nešťastnou, mne, která dělám všechno pro své děti a která by vlastně měla očekávat, že mě učiní šťastnou.

Dobrý, úctyhodný monsieur Ganser mi sdělil, že jsi v překládání klesl na 32. místo!!! Řekl mi, že jsi před několika dny udělal opět něco velmi nezvedeného. A tak je mi všechna radost, kterou jsem zítra očekávala, zas odňata.

Měli jsme se vlastně ráno k osmé hodině sejít: byli bychom společně pobývali a povečeřeli, a byli bychom si tak pěkně povídali a všelicos vyprávěli. Tvoje nedostatečná píle, Tvoje lehkomyšlnost, Tvůj přestupek mě teď nutí, abych Tě ponechala spravedlivému potrestání. Jak prázdné je nyní mé srdce! Jak dlouhá mi bude cesta! Zatajím otci Tvé špatné umístění, neboť v pondělí jistě nebudeš smět ven, třebaže účelem vycházky jsou jen užitečné věci, a nikoli Tvá zábava. Učitel tance přijde zítra o půl páté. Pošlu pro Tebe a po hodině Tě dám opět dovést do ústavu. Prohřešila bych se na povinnostech, které mi ukládá láska k mým dětem, kdybych s Tebou jednala jinak.

Přes všechny tyto špatné předpovědi psanec studie jakžtakž dokončí. Čtvrtého listopadu 1816 se může dát zapsat jako posluchač práv na univerzitu.

Tento čtvrtý listopad 1816 by právem měl být pro mladého muže koncem poroby a jitřenkou svobody. Měl by se teď jako všichni ostatní samostatně věnovat svým studiím a smět využít volného času k zábavě nebo vlastním zálibám. Rodiče Balzacovi jsou však jiného názoru. Mladík nemá mít svobodu, nemá mít ani hodinku zbytečného času. Má vydělávat. Dost na tom, když si tu a tam zajde na univerzitu na přednášky a když v noci smí studovat pandekty; ve dne ať má kromě toho ještě povolání. Jen nezameškat ani na chvilku kariéru! Jen nevydávát jediný zbytečný sou! A tak se musí student Balzac současně lopotit jako písař u advokáta Guyonnetta de Merville – ostatně prvního ze svých představených, kterého

ochotně uznává a kterého vděčně zvěční pod jménem Derville, poněvadž byl tak inteligentní, že rozpoznal kvality svého páraře a velkoryse věnoval člověku o tolik mladšímu své přátelství. O dva roky později je Balzac předán notáři Passezovi, který je s rodinou spřátelen; a tím je jeho měšťanská budoucnost zdánlivě plně zajištěna. Čtvrtého ledna udělá mladý muž, který se konečně stal „normálním“, *baccalauréat*; brzy bude fungovat jako společník ctihodného notáře, a až *maître* Passez zestárne nebo zemře, převezme kancelář, potom se samozřejmě ožení s bohatou dívkou z dobré rodiny, a tak bude konečně dělat čest nedůvěřivé matce, všem Balzacům a Sallambierům, jakož i ostatnímu příbuzenstvu; jeho životopis by byl býval mohl jako životopis druhého monsieura Bouvarda nebo Pécucheta napsat jedině Flaubert jako vzorný příklad dobré, měšťanské, normální kariéry. A tu konečně vyšlehne v Balzacovi po léta potlačovaný a dušený plamen vzpoury; na jaře roku 1819 seskočí jednoho dne nenadále z vysoké notářské židličky u svého psacího stolu a nechá otevřená, zaprášená akta akty. Je navždy syt této existence, která mu ještě nedarovala jediný volný a šťastný den. Odhodlaně vztyčí – poprvé – před rodinou šíjí a prohlásí zčistajasna, že nechce být ani advokátem, ani notářem, ani soudcem, ani úředníkem. Nechce vůbec žádné občanské povolání! Je rozhodnut stát se spisovatelem, a svými příštími mistrovskými díly samostatným, bohatým a slavným.

Druhá kapitola

OTÁZKA PŘEDČASNĚ POLOŽENÁ OSUDU

Zestárl jsem svými utrpeními...

Nedovedete si představit, jaký život

jsem vedl až do svého dvacátého roku.

Dopis vévodkyni d'Abrantèsové, 1828

Nenadálé oznámení dvacetiletého mladíka, že se chce stát spisovatelem, básníkem a za všech okolností svobodně tvořícím člověkem, a nikoli notářem nebo advokátem, působí na nic netušící rodinu jako úder hromu. Vzdát se zabezpečené kariéry? Balzac, vnuk ctěných a vážených Sallambierů, bude provozovat řemeslo tak podezřelé, jako je řemeslo spisovatelské? Kde jsou záruky, kde je zabezpečení řádných a spolehlivých příjmů? Literatura, poezie, takový zbytečný přepych si může dovolit takový vicomte de Chateaubriand, který má kdesi v Bretani krásný zámek, nebo takový pan de Lamartine a v nejhorším případě syn generála Huga, ale rozhodně ne nepatrný měšťanský synek. A pak – projevil někdy tento nevydařený mladík sebemenší náznak nadání? Četli někdy od něho krásný slohový úkol, uveřejnil někdy v lokálním časopise básně? Nikdy! Ve všech školách sedal v oslovské lavici, v latině byl dvaatřicátý, nemluvě o matematice, která pro každého pořádného obchodníka musí přece být vědou všech věd.

Kromě toho přišlo toto oznámení v nejnevhodnější chvíli, neboť finanční poměry otce Balzaca jsou právě spletité. S krvavým vinným keřem války vyklučila restaurace také těmto poválečným drobným pijavicím kořeny, na nichž cizopasily v pozeňnaných napoleonských letech. Pro armádní a vojenské dodavatele nadešly hubené časy; také otci Balzacovi byl tučný plat osmi tisíc franků ztenčen na nepatrnou

penzičku, a kromě toho byl důkladně pocuchán při likvidaci Doumercova bankovního domu i při jiných spekulacích. Ještě lze rodinu klidně zvat zámožnou, a jak se ukáže, v punčoše je ještě pár desítek tisíc; ale pro drobné měšťanstvo je nejvyšším zákonem, platnějším než všechny zákony státní, že každé zmenšení příjmů je okamžitě nutno vyvážit zdvojnásobenou šetrností. Rodina Balzacových se rozhodla pustit pařížský byt a odstěhovat se do laciného bydliště, do Villeparisis – tehdy asi dvacet kilometrů od hlavního města –, kde je možno nenápadněji omezit vydání. A právě v této chvíli přichází přihlouplý mladík, o němž se domnívali, že ho mají navždy z krku, a chce se nejen stát básníkem, nýbrž k dovršení všeho ještě žádá, aby mu rodina toto povalečství financovala.

Vyloučeno! prohlásí proto rodina a svolává na pomoc přátele a příbuzné, kteří se samozřejmě jednomyslně vysloví proti mátožným fantaziím toho ničemy. Otec Balzac je ještě ze všech nejklidnější. Nemá rád rodinné výstupy a zamručí nakonec dobromyslně: „Proč ne?“ Sám starý dobrodruh a spekulant, který mnohokrát změnil povolání a teprve pozdě přisedlal do pohodlného měšťanství, dokáže se jen s nevalným elánem rozčilovat nad výstředností svého prapodivného potomka. Balzaca podporuje dále, ovšem potají, Laura, jeho nejmilejší sestra, má romantickou lásku k poezii a pomyšlení, že bude mít slavného bratra, lichotí její ješitnosti. Ale o čem romantická sestra sní jako o slávě, pociťuje maloměstsky vychovaná matka jako krutou hanbu. Jak bude moci obstát před příbuznými, až se dovědí o té neslýchanosti, že se syn paní Balzacové, rozené Sallambierové, stal pisálkem novin nebo knih? Vrhne se do boje se vším odporem měšťanstva k „nesolidní“ existenci. Nikdy a nikdy! Nepovolí tomu lenivému mladíkovi, který již ve škole nebyl k ničemu, takové nuzácké bláznovství, tím spíše, že přece taxonomy a poplatky za jeho právnické studium zaplatili hotovými franky. Už ani slovo o tom nesmyslném plánu!

Ale poprvé naráží paní Balzacová na sílu stavějící se proti její síle, kterou v dobromyslně netečném dítěti nikdy netušila – na nezlomnou a ničím neotřesitelnou vůli Honorého de Balzaca, na vůli, která nyní, když je Napoleonova vůle zničena, nemá sobě rovné v celé Evropě. Co Balzac chce, mění se ve skutečnost, a když se k něčemu rozhodl, činí i nemožné možným. Ani slzy, ani lákání, ani zapřísahání, ani hysterické záchvaty nemohou jej přinutit, aby upustil od svého odhodlání – chce se stát velkým básníkem, a ne notářem; svět dosvědčí, že se jím stal. Po úporných, celé dny trvajících bojích dochází k velmi občanskému kompromisu; velký experiment je postaven na solidní bázi. Ať se tedy Honorému stane po vůli, ať to tedy zkusí stát se velkým, slavným spisovatelem. Jak to dokáže, ponecháváme jemu. Rodina se pak zúčastní na tomto nejistém podniku přesně určeným kapitálem; dva roky – v nejlepším případě – chce investovat malou částku do Honorého nanejvýš pochybného talentu, za nějž se bohužel nikdo jiný nezaručuje. Nestane-li se Honoré v těch dvou letech velkým a slavným spisovatelem, musí zase nazpět do notářské kanceláře – nebo odtáhnou od tohoto marnotratného syna pomocnou ruku. Na neposkvrněném papíře je uzavřena tato podivná smlouva mezi otcem a dítětem, podle níž se rodiče po přesném výpočtu existenčního minima zavazují poskytovat až do podzimu 1821 svému synovi 120 franků měsíčně, tedy čtyři franky podpory denně na jeho konkvistadorskou výpravu do nesmrtelnosti, a přece to byl nejlepší obchod, jímž se přes všechny své výnosné vojenské dodávky a finanční spekulace může otec Balzac pochlubit.

Umíněná matka musela poprvé couvnout před silnější vůlí – lze tušit s jakým zoufalstvím, neboť je podle celého svého životního zaměření poctivě přesvědčena, že si její syn zkazí tou tvrdohlavou bláznivostí život. Nejdůležitější pro ni je teď skrýt před ctihodnými Sallambiiery hanbu, že Honoré opustil solidní povolání a že se takovým absurdním způsobem chce osamostatnit. Aby utajila jeho

odjezd do Paříže, sdělí příbuzným, že se ze zdravotních důvodů odebral k bratranci na jih; snad se tato nesmyslná volba povolání rozplyne jako letmý rozmar, snad si nezdrábný syn ještě rozmyslí své bláznovství a nikdo se pak nedozví o této neblahé eskapádě, která může poškodit jeho dobrou pověst a tak mu trvale zkazit sňatek a odradit notářskou klientelu. Pro všechny případy si potichu zosnuje plán. Jelikož toho zarputilého mladíka nelze od jeho skandálního *métier* odvrátit po dobrém ani prosbami, musí to nyní zkusit lstí a houževnatostí. Vyhladoví ho. Ať uvidí, jaké měl doma pohodlí a jaké teplo v dobře vytopené notářské kanceláři; bude-li mu v Paříži pořádně kručet v břiše, brzy se svých vychloubačných plánů vzdá. Až mu budou v jeho mansardě omrzat prsty, brzy zanechá hloupého škrábání. Pod záminkou, že se mateřsky stará o jeho blaho, doprovodí ho do Paříže a najme mu tam pokoj; ve skutečnosti záměrně zvolí budoucímu básníkovi nejhorší, nejchudobnější a nejnepohodlnější světnici, jakou lze najít v chudinské Paříži, jen aby ho zkrotila.

Onen dům číslo 9 v rue Lesdiguières je dávno zbořen a je to škoda. Neboť i když má Paříž Napoleonův hrob, není tam velkolepější pomník vášnivé obětavosti nad onu bídnou podkrovní světničku, jejíž popis lze najít v ŠAGRÉNOVÉ KŮŽI. Černé smrduté schody vedou do pátého poschodí ke zchátralým dveřím z několika hrubě sbitých fošen. Kdo je otevřel, vtápal do nízkého, temného podkrovního doupěte, ledového v zimě, rozžhaveného v létě. Ani za mizerných pět franků měsíčně – tři sous denně – nenalezla bytná nikoho, kdo by chtěl bydlet v tomto brlohu; právě „tuto díru, hodnou benátských olověných komor“, zvolí matka, aby příštímu spisovatelí znechutila jeho *métier*.

Nemohlo být nic hnusnějšího – píše Balzac ještě po letech – než tato mansardová světnice se žlutými, špinavými stěnami, páchnoucími bídou...

Strop se neustále propadal, a děrami po vypadaných prejezech prosvítalo

nebe... Můj byt mě stál tři sous denně, vysvítíl jsem za tři sous oleje za noc, sám jsem si světnici uklízel, nosil jsem flanelové košile, protože jsem nemohl denně vydat dva sous za prádlo. Topil jsem uhlím; nestálo to, dělil-li jsem úhrn dny roku, víc než asi dva sous... Všechna tato vydání nepřesahovala dohromady osmnáct sous; tak mi zůstávaly dva sous na nepředvídané výdaje. Nepamatuji se, že bych byl kdy za ono dlouhé období útrap vydal na Pont des Arts peníze za vodu. Sám jsem si ji zrána přinášel ze studny na place St. Michel... V prvních deseti měsících své mnišské samoty žil jsem takto v chudobě a v ústraní; byl jsem zároveň svým vlastním pánem i svým vlastním sluhou, žil jsem s nepopsatelnou vášní životem Diogena.

(ŠAGRÉNOVÁ KŮŽE)

Ve vypočítavé prozřetelnosti neudělá Balzacova matka ani co by se za nehet vešlo, aby se žalářní kobka stala pohodlnější a obyvatelnější; čím rychleji zažene nepohodlí syna nazpět do normálního povolání, tím lépe. A tak je Balzacovi z odpadků rodinného nábytku přiděleno k zařízení podkrovní světnice jen to nejnevyhnutelnější – plochá, tvrdá postel, „která se podobala bídnému kavalci“, malý dubový stůl, potažený rozedřenou kůží, a dvě staré židle. To je všechno: postel na spaní, stůl k práci a k němu nutné sedadlo. Ani nejtoužebnější přání, aby si směl najmout piano, není Honorému povoleno, po několika dnech musí již doma žebrať o „bílé bavlněné punčochy, šedivé přízové punčochy a ručník“.

Sotvaže si však opatří, aby trochu zvlídněl své ponuré stěny, *une gravure* a *une glace carrée et dorée*, rytinu a zrcadlo v pozlaceném rámu, již vyzývá matka Balzacová dceru Lauru, aby bratra vyplánila za jeho „rozhazovačnost“.

U Balzaca je však fantazie tisíckrát silnější než skutečnost, jeho pohled dovede oživit věci nejvšednější, povznést nejošklivější. I z chmurného výhledu ze své věžeňské kobky na šedivé pařížské střechy dokáže vytěžit útěchu.

Vzpomínám si, jak vesele jsem si drobil chléb do mléka, seděl jsem u okna a nadýchal se vzduchu; mé oči tékaly po krajině hnědých, světle šedých a červených brídicových nebo prejzových střech, pokrytých žlutavým nebo zeleným mechem, zpočátku se mi tato vyhlídka zdála jednotvárná, ale brzy jsem objevil zvláštní krásy; večer, vzcházející v záři paprsků světla, kdy nedosta- tečně přiléhající okenice značkowały černé hlubiny této zvláštní krajiny, jindy zase bledý svět pouličních svítlen, jež dole vrhaly své žlutavé odlesky do mlhy a rýsovaly svým chabým světlem na ulicích vlny stěsnaných střech, mlžné moře architektury; občas se v této zvláštní pustině vynořovaly podivné postavy. Mezi květinami jakési střešní zahrady jsem spatřil ostrý, hákovitý profil sta- ré ženy, postřikující svoji řeřichu, v rámu ztrouchnivělého vikýře upravující se mladou dívku, jež se domnívala, že není pozorována; viděl jsem jen její krás- né čelo a její dlouhé copy, které zdvihala půvabnými bílými pažemi do svět- la. Obdivoval jsem pomíjivé rostliny v okapech, chudické traviny, které tam snad zanesla vichřice. Studoval jsem mechy, jejich barvy, které ožívaly v dešti, a jež se v slunci proměňovaly v suchý samet, hnědý s vrtošivými odlesky. Na- konec poetické a prchavé dojmy dne, smutek mlhy, náhle vytrysknuvši slunce, mlčení a čaromoc noci, mystérie východu slunce, kouř komínů – všechny jevy této zvláštní přírody byly mně důvěrně známé a bavily mě. Miloval jsem své vězení. Byl jsem v něm dobrovolně. Tyto pařížské savany, vytvářené tvarově stejnými, jako rovina se rozlévajícimi střechami nad propastí života dole pode mnou – vcházely do mé duše a směšovaly se s mými sny.

(ŠAGRÉNOVÁ KŮŽE)

A když jednoho krásného dne opustí svůj pokoj a – jediná zábava, kterou si smí dovolit, jelikož nic nestojí – toulá se po bulváru Bour- don k předměstí St. Antoine, aby načerpal do plic trochu čerstvého vzduchu, je mu tato krátká procházka pobídkou a zážitkem.

Jediná vášeň mě dovedla vytrhnout z mých studií – ale nebyla vlastně jejich součástí? Začal jsem pozorovat ruch předměstí, jeho obyvatele, jeho charakter. Byl jsem právě tak špatně oblečen jako tamější dělníci, lhostejný

k veškeré vnější slušnosti, setkával jsem se s nimi, aniž si potřebovali ukládat jakoukoli zdrženlivost. Mohl jsem se vmísit do jejich hloučku, viděl jsem je, jak obstarávají své nákupy, slyšel jsem jejich debaty, když se vraceli z práce. Zcela intuitivním se pro mne již stalo toto pozorování, vnikal jsem do duší, nepomíjel jsem zevnějšek, nebo jsem spíše postihoval tyto vnější okolnosti tak dobře, že mé pozorování pronikalo ihned za ně; skýtalo mi schopnost spolu-prožívat život dotyčného jedince tak, jak jej vedl, dovolovalo mi vcítovat se na jeho místo, jako na sebe bral podobu a duši lidí, nad nimiž vyřkl svou kouzelnou formuli, onen derviš z Tisíce a jedné noci...

Rozuměl jsem si s těmito lidmi, splýval jsem s jejich životem, cítil jsem jejich hadry na svých ramenou, mé nohy klusaly v jejich děravých botách; jejich přání, jejich strasti proudily mou duší nebo má duše se přelévávala do jejich duše. Byl to jakýsi sen v bdělém stavu. Rozhorloval jsem se s nimi proti jejich zaměstnavatelům, jimiž byli tyranizováni, proti ohavným trikům, jimiž je nutili několikrát přicházet, aniž jim vyplatili peníze. Vzdát se svých vlastních zvyků, proměnit se v jakési opilosti duševních sil v jiného člověka a po libosti hrát tuto hru, to bylo mé povyražení. Komu vděčím za tento dar? Je to druh jasnozřivosti? Je to vlastnost, jejíž zneužití může hraničit se šílenstvím? Nepátral jsem nikdy po příčinách této schopnosti, měl jsem tento dar a používal jsem ho – to bylo vše. Důležité bylo jen, že jsem od té doby články oné přepestré masy, jež se nazývá „lid“, rozložil v jejich součástky, že jsem je rozanalyzoval a že jsem dovedl rozpoznávat jejich dobré a špatné vlastnosti. Věděl jsem dobře, k čemu je mi užitečné toto předměstí, tento seminář revolucí se svými hrdiny, s vynálezci, praktickými mudrci, lotry, zločinci a jejich ctnostmi a neřestmi, všechno stěsnané bídou, rdoušené nouzí, tonoucí ve víně a stravované kořalkou. Nedovedete si představit, kolik dobrodružství se nepovšimnuto odehrává v tomto městě bolesti, kolik rychle zapomenutých dramát! Jaké hrůzné a jaké krásné věci tam člověk vidí. Obrazotvornost nedosáhne nikdy skutečnosti, jež se tu skrývá a již nikdo neodhalí; je nutno sestoupit příliš hluboko, abyste našli tyto obdivuhodné výjevy, tragédie nebo komedie, mistrovská díla, která plodí příroda.

(FACINO CANE)

Knihy v jeho pokoji, lidé na ulici a jeho oko, jež všechno proniká, myšlenky i dění stačí vybudovat svět; od chvíle, kdy začíná pracovat, není kolem něho nic skutečnějšího než vlastní tvorba.

Prvních několik dnů draze vykoupené svobody použije Balzac k tomu, aby dějiště, tristiň dějiště své příští nesmrtelnosti, připravil k práci. Nešťutí se vlastnoručně obílit a polepit tapetami špinavé stěny. Seřadí několik knih, které si přivezl s sebou, přinese si další z knihovny, navrství bílé listy pro vlastní veledílo, které se zrodí, přičeří si pera, koupí svíčku, pro niž je jako svícen určena prázdná láhev, obstará si olej do lampy, jež má být nočním sluncem v nekočné poušti jeho práce.

Teď je všechno připraveno, jen jedno ještě chybí, jedna nikoli nepatrná maličkost – budoucí básník totiž ještě vůbec neví, co má vlastně básnit. Učinil ono úžasné rozhodnutí zahrabat se do doupké a neopustit je dříve, dokud nedokončí veledílo, z pouhého instinktu. Teď, když má začít, nemá žádný určitý plán, nebo spíše tápe ve starých mlhavých a nevykvašených plánech. Jedenadvacetiletý mladík nemá jasnou představu, co vlastně je a čím se chce stát – filozofem, básníkem, romanopiscem, dramatikem či vědcem. Necítí v sobě nic než sílu a neví, kam ji zaměřit.

Cítil jsem v sobě víru, že mám vyjádřit myšlenku, vybudovat systém, vytvořit vědecké dílo.

Ale jaké myšlenky, jakému systému, jakému druhu básnictví se nejprve oddat? Vnitřní pól není ještě nalezen, magnetka vůle se neklidně chvěje sem tam. Listuje v rukopisech, které si přivezl s sebou. Jsou to samé zlomky, ani jediný není dokončen, ani jediný se mu nezdá správným odrazíštěm pro skok do nesmrtelnosti. Je tu několik sešitů, „Poznámky o nesmrtelnosti duše“, „Poznámky o filosofii a náboženství“, dílem poznámky z přednášek a z četby, dílem vlastní pojednání, v nichž překvapuje jen jediná poznámka: „Po tragédii se k tomu zase vrátím.“ Jsou tu rozptýlené verše, začátek rýmovaného

eposu „Ludvík svatý“, předběžné studie k tragédii „Sulla“ a ke komedii „Dva filozofové“. Po nějakou dobu plánuje román „Coqsi-grue“, román v dopisech „Sténie neboli filozofické bludy“ a další román *dans le genre antique*, na antický námět, nazvaný „Stella“; do toho se mísí náčrtek komické opery „Korzár“; stále nejistější, čím teď začít, je Balzac při této přehlídce, jíž je tak zklamán. Bude to filozofický systém, libreto lidové opery, romantický epos, nebo román, který vnese jméno Balzac do světa? Nejdříve však jen vůbec něco napsat, něco dokončit, co jej učiní slavným a nezávislým na rodině!

Se zběsilostí sobě vlastní prohrabává a pročítá spoustu knih, aby objevil námět a zároveň aby se od druhých učil řemeslné technice.

Nedělal jsem nic jiného, než čtl a formoval svůj sloh, až jsem se domníval, že přijdu o rozum,

píše sestře Lauře. Poznenáhlu však začíná doléhat čas. Dva měsíce jsou promarněny hledáním nebo pokusy, a duchod je nemilosrdně vymezen. A tak je plán filozofického díla odsunut, pravděpodobně proto, že by byl příliš zdlouhavý a příliš málo výnosný; na román se necítí ještě dostatečně silný. Zbývá drama, musí to ovšem být drama historické, novoklasické, jak je přivedli do módy Schiller, Alfieri, Marie Joseph Chénier, drama pro Comédie Française; opět si z půjčovny knih přináší a pročítá tucty knih. Království za námět!

Konečně padne rozhodnutí. Šestého září 1819 sděluje sestře: *Zastavil jsem se konečně u tématu Cromwell a zvolil jsem si je, protože to je nejkrásnější látka z celých novodobých dějin. Jakmile jsem se toho námětu zmocnil a promyslel si jej, vrhl jsem se naň jako pominutý. Nápady se mi kupí v hlavě, jsem však znovu a znovu zdržován svým nevalným veršotepeckým nadáním...*

Ale třes se, milá sestro: je mi třeba nejméně ještě sedmi až osmi měsíců, abych hru přetavil ve verše, abych svým myšlenkám dal tvar a potom abych je vypiloval... Ach, kdybys věděla, jak při takových dilech jen prší obtíže! Velký Racine, a to nechť Ti poskytne dostatečný obraz, strávil dva roky pilováním

své „Faidry“, která přivádí každého básníka k zoufalství. Ale plné dva roky! Dva roky, představ si to: dva roky! A teď již nelze couvnout. Bez génia jsem ztracen! – musí tedy mít génia. Poprvé si Balzac vytyčil úkol a vrhl do hry svou nezdolnou vůli. Kde nasadí tuto vůli, tam není odporu. Balzac ví, že CROMWELLA dokončí, jelikož ho dokončit chce a jelikož ho dokončit musí.

Jsem rozhodnut dodělat Cromwella, i kdybych měl prasknout. Musím mít něco hotového, než přijde matinka a bude chtít, abych skládal účty ze svého času.

Balzac se vrhne do práce s onou jedinečnou energií, o níž jednou řekl, že ani jeho nejzarytější nepřátelé mu ji nemohou upřít. Poprvé uvalí na sebe onu mnišskou, a dokonce trapistickou klauzuru, kterou si ve všech intenzivních pracovních údobích svého života učinil neúprosným pravidlem. Dnem i nocí sedí u psacího stolu, často plnou polovinu týdne neopustí mansardu a také pak jen proto, aby si koupil chléb, něco ovoce a čerstvou kávu, nepostradatelné stimulanty svých unavených nervů. Poznenáhlu přichází zima, a prsty, odjakživa choulostivé na chlad, v netopené podstřešní komůrce plné průvanu téměř ztuhnou. Avšak Balzacova fanatická vůle nepovolí. Nehne se od psacího stolu, nohy má přikryty otcovou starou vlněnou příkrývkou, hrud' mu chrání flanelová kazajka. U sestry žádání o „nějaký prastarý šál“, aby si mohl při práci zabalit ramena, u matky o vlněnou čepici, kterou mu má uplést, a jen aby ušetřil drahé palivové dříví, zůstává celý den v posteli a píše dál svou božskou tragédii. Všechna tato protivenství nedokážou zlomit jeho vůli a třese se jen úzkostí před výdaji za drahý olej na svícení, protože při časném setmění musí rozsvěcovat lampu již ve tři hodiny odpoledne. Jinak by mu bylo jedno, je-li den či noc: obojí slouží jen k práci.

Po celou tuto dobu žádná radost, žádné ženy, žádná restaurace, žádné kavárny, ani jediné uvolnění v tomto nesmírném napětí. K ženám se jedenadvacetiletý mladík neodvažuje pro úpornou

nesmělost přiblížit. Ve všech internátech žil jen mezi chlapci a ví, že je neobratný. Neumí tančit, neučil se pohybovat v dobré společnosti, ví, že je díky domácí spořivosti špatně oblečen. K tomu všemu ještě Balzac právě v tomto přechodném věku nepůsobí dobře; jak svým fyzickým zjevem, tak svou zanedbaností. Známy z oněch let jej dokonce nazývá nápadně ošklivým:

Balzac byl tenkrát velmi nápadný svou mimořádnou ošklivostí, navzdory svým malým, duchem jiskřícím očím. Zavalitá, podsaditá postava, černé rozčuchané vlasy, kostnatá tvář, velká ústa, zkažené zuby.

Jelikož nadto musí každý sou třikrát obrátit, než ho smí vypustit z prstů, chybí mu již samy nejprimitivnější předpoklady k navazování známostí. Kavárny, kde pospolu sedají mladí novináři a spisovatelé, natož restaurace, existují pro něho jen potud, že si nanejvýš smí zvenčí prohlížet svou hladovou tvář v jejich okenních tabulích; ze všech zábav, radostí, ze vši nádhery milionového města není dobrovolnému mnichovi z rue Lesdiguières po všechny ty měsíce dostupná ani sebenepatrnější.

Jediný muž se občas ujímá osamělého mladíka, *le petit père Dablin*, tatíček Dablin. Jako starý rodinný přítel vzal si tento počestný občan, svým cechem *quincailler*, velkoobchodník se železným zbožím, za úkol starat se trochu o tohoto ubohého aspiranta básnického umění. Poznenáhlu se z toho vyvine tklivě prozřetelné přátelství staršího pána k opuštěnému chlapci, přátelství, které pak potrvá po celý Balzacův život. Třebaže je tento počestný muž pouhý předměstský obchodníček, chová dojemnou úctu k básnickému umění; Comédie Française je jeho chrámem, do něhož s sebou občas bere mladého básníka, když jsou střízlivé obchody v *quincaillerii* skončeny, a tyto večery s vydatným jídlem, předcházejícím náheru Racinových veršů, jsou jedinou osvěžující tělesnou a duševní potravou jeho vděčného hosta. *La petit père* Dablin vyšplhá každý týden statečně pět poschodí do mansardy, aby se podíval na svého

chráněnce, probírá se špatným žákem koleje Vendôme ještě jednou latinské úkoly, aby se sám vzdělal. V něm poznává Balzac, který až dosud znal ve své vlastní rodině jen posedlou šetrnost a subalterní ctižádostivost maloměstánství – zvěčnící je ohnivým rydlem ve svých románech – tajné étos, které v takových neznámých postavách středního stavu žije často čistším životem než v profesionálních literárních křiklounech a pisálcích. A když později ve svém CÉSARU BIROTTEAUOVI pěje chvalo zpěv na drobného, poctivého občana, připojuje vděčnou sloku k slávě tohoto svého prvního pomocníka, který svým

ryze niterným citovým bohatstvím, jež bylo prosto frází a přehánění,

pochoopil a zmírnil všechny strážně jeho mladických nejistot. V transponované postavě dobrotivého, skromného a nepatrného obchodníka Pilleraulta zůstala nám blízká figura tohoto *petit père* Dablina, tohoto muže, který přes úzký obzor svého občanského povolání intuicí srdce vytušil a rozpoznal Balzacova génia o deset let dříve, než se ho odhodlaly objevit Paříž, literatura a svět.

Tento jediný člověk, který se o Balzaca stará, může občas zevně ulevit jeho nesmírné opuštěnosti; avšak nemůže z nepoučeného, nezkušeného básníka sejmut neblahou trýzeň vnitřní nejistoty. Balzac píše a píše horečnatýma rukama, s bušícími spánky, v jediném opojení netrpělivostí: jeho CROMWELL musí být stůj co stůj za několik týdnů hotov. Leckdy však přicházejí ony chvíle procitnutí, tak strašlivé pro každého začátečníka, který tvoří bez přátel a rádců, kdy začíná pochybovat o sobě, o svých schopnostech, o svém vlastním, teprve vznikajícím díle. Nepřetržitě si Balzac klade otázku: „Mám také dostatečné nadání?“ a prosí v dopise úpěnlivě sestru, aby ho nemátla soucitnou chválou:

Při sesterské lásce, kterou ke mně chováš, Tě zapřísahám, neříkej nikdy o mých pracích, když se mnou mluvíš: Je to dobré! Upozorňuj mě jen na mé chyby; chválu si ponech pro sebe.

Tento ohnivý mladý člověk nechce přece stvořit nic prostředního, nic obyčejného.

K čertu s prostředností! – zvolá. – *Musím se stát Grétrym, Racinem!*

V mnohých okamžicích ovšem, kdy je ještě obestřen ohnivým oblakem tvoření, zdá se mu jeho CROMWELL velkolepý, a on pyšně zvěstuje:

Moje tragédie bude breviářem králů a národů. Chci debutovat veledílem, nebo si zlomit vaz.

Potom zas přichází okamžik malomyslnosti:

Všechny mé trampoty pramení z toho, že poznávám, jak malé mám nadání.

Není snad všechna jeho píle marná? Neboť co je v umění platná jediné píle...

Všechna práce na světě nemůže nahradit zrunko génia.

Čím víc se CROMWELL blíží k zakončení, tím mučivější je pro osamělého Balzaca otázka, bude-li tragédie, na níž pracuje, veledílo, nebo brak.

Naneštěstí má Balzacův CROMWELL pramalou naději na to, že bude veledílem. Začátečník, neznající svou niternou cestu a nevedený zkušenou rukou, se dal nesprávným směrem. Nic nebylo pro ještě nevyzrálý talent jedenadvacetiletého mladíka, který neznal ani svět, ani divadelní praxi, méně vhodné než psát tragédii – a nejméně tragédii ve verších. Že má „málo nadání pro rým“, toho si musel být sám vědom, a není náhoda, že jeho verše – i v několika dochovaných básních – jsou tak propastně hluboko pod jeho úrovní. Verš, zejména alexandrin se svým odměřeným, skandovaným taktem, vyžaduje od umělce klid, rozvážnost, trpělivost – tedy právě ony vlastnosti, které jsou Balzacově povaze, řinoucí se přebujelým tokem, absolutně protikladné. Může myslet jen v letu, psát v letu, když pero sotva stačí slovům, myšlenkám. Jeho obrazotvornost přeskakující z asociace na asociaci se nemůže zastavit a počítat slabiky,

nemůže umně kroužit verše; strnulá forma musí bouřlivost jeho bytosti nevyhnutelně brzdit, a to, co vášnivý mladý muž v klasickém úsilí stvoří, bude studená, prázdná, napodobitelská tragédie.

Balzac však nemá čas na toto sebepoznání. Chce jen být hotov, být svobodný, slavný, a tak popohání škobrtavé alexandriny kupředu. Jen být hotov, jen mít odpověď na otázku, danou osudu, „je-li geniální“, nebo má-li se zase stát notářským písařem a otrokem rodiny. V lednu 1820, po čtyřech měsících horečné práce, je CROMWELL zhruba hotov, u přátel v L'Isle Adam ho na jaře dodělává a piluje. V květnu se objevuje ve Villeparisis a v hubeném zavazadle má dokončený rukopis, aby ho rodině přečetl. Teď padne velké rozhodnutí, má-li Francie, má-li svět nového génia jménem Honoré Balzac.

Rodina očekává problematického potomka a jeho dílo se zvědavostí a netrpělivostí. Zcela nepozorovaně nastal malý obrat v jeho prospěch. Rodinná finanční situace se poněkud zlepšila, v domě panuje zase jasnější nálada – především proto, že se Laura, Honorého nejmilejší sestra, provdala za zámožného a nadto šlechtického inženýra de Surville a tak udělala skvělou partii. Imponovala bezpochyby také neočekávaná skutečnost, že Balzac tak odhodlaně snášel hladovění – bez jediného sou dluhů – buď jak buď, je to přece jen důkaz charakteru a obzvláštní silné vůle. Hotový rukopis o dvou tisících verších je už množstvím papíru důkazem, že to nebyla pouhá lenost, která kandidáta notářství tak znenadání přiměla k tomu, aby se zřekl solidní kariéry. Pravděpodobně také přátelské zprávy od *petit père* Dablina o mnišsky sporném životě mladého básníka přispěly k tomu, že v rodině vyvstaly pochybnosti, zda nakonec přece jen nejednali se synem příliš tvrdě a nedůvěřivě. Možná že v tomto prapodivném a umíněném chlapíkovi přece jen vězí něco mimořádného; má-li náhodou opravdu talent, premiéra v Comédie Française by nebyla koneckonců nečestná ani pro Sallambierovy a Balzacovy. Dokonce i Balzacova matka začíná teď projevovat

o tvorbu svého syna značně opožděný zájem; nabídne se, že vlastnoručně opíše rukopis, hemžící se opravami, aby mladý autor nebyl snad nedbalým písmem brzděn v účinném přednesu. Poprvé – nepotrvá to dlouho – je Honoré v domě svých rodičů brán trochu vážně.

K tomuto předčítání, které má rozhodnout, má-li Balzac, nebo nemá-li *du génie*, dochází v květnu ve Villeparisis, a rodina pro ně vytvoří rámec intimní slavnosti. K doplnění sboru soudců je kromě nového švagra Survilla pozváno několik významných přátel, mezi nimi dr. Nacquart, který až do posledního okamžiku zůstane Balzacovým lékařem, přítelem a obdivovatelem. Dobrý *petit père* Dablin samozřejmě nedopustí, aby byl nepřítomen této prapodivné premiéře; schválně se sem drkotá v *coucou*, staromódním dostavníku, plné dvě hodiny z Paříže.

Prapodivná premiéra: Balzacova rodina upravila k předčítání slavnostně salon. Na křeslech sedí v kruhu plni očekávání otec Balzac, zvandrovalý selský synek, přísná matka, stará hypochondrická babička Sallambierová, sestra Laura se svým mladým manželem, který jako inženýr rozumí spíše stavbě mostů a silnic než zvучným nebo kostrbatým alexandrinům. Čestná místa pro hosty jsou obsazena dr. Nacquartem, tajemníkem Královské lékařské společnosti, a *petit père* Dablinem; v pozadí naslouchají, pravděpodobně nikoli tuze pozorně, oba Honorého mladší sourozenci, Laurencie a Henri. Před tímto ne právě směrodatným auditoriem sedí u stolečku a nervózně listuje malýma, bílýma rukama v rukopise novopečený autor, tentokrát výjimečně čistě umytý a oblečený, jedenadvacetiletý hubený mladík s mohutnou, geniálně nazad pohozenou hřívou a malýma černýma očima, které však v této chvíli zapomněly na své obvyklé jiskření a s poněkud neklidnou tázavostí těkají od jednoho k druhému. Zahajuje dosti váhavě předčítání: první výstup, první dějství. Brzy se však rozplamení. A potom po tři nebo čtyři hodiny pokojem burácí a ševelí, šplouchá a šumí příval alexandrinů.

O průběhu a úspěchu tohoto podivuhodného a pamětihodného předčítání nemáme zpráv. Nevíme, zdali stará babička Sallambie-rová usnula, zdali ještě před popravou Karla II. nemuseli mladší sourozenci do postele, víme jen, že předčítání uvrhlo posluchače do rozpaků, když měli ihned po této – poněkud únavné – zkoušce autoritativně rozhodnout, má-li Honoré *du génie*, nebo nemá. Starý armádní dodavatel, velkoobchodník železem, mostní inženýr a chirurg nejsou právě ideální kritici pro veršované drama, a není pochyb, že se cítili nesví, když měli zjistit, zdali toto divadelní monstrum nudilo jen je osobně, nebo je-li nudné samo o sobě. Vzhledem k této všeobecné nejistotě navrhne inženýr Surville, aby dílo „nového Sofokla“ – jímž se Honoré poněkud ukvapeně ve svých snech viděl – bylo předloženo instanci opravdu kompetentní. Při této příležitosti si vzpomene, že profesor *belles lettres*, krásné literatury, na jeho polytechnice je sám autorem několika veršovaných komedií, jež si dokonce dobyly divadelních prken. S radostí zprostředkuje, aby tento monsieur Andrieux vynesl svůj soud; kdo by mohl lépe rozhodnout, má-li mladý spisovatel *du génie*, nebo ne, než puncovaný profesor dějin literatury, který byl mezitím dokonce povolán na Collège de France?

Nic neimponuje řádným měšťanům víc než krásný oficiální titul; koho stát jmenoval profesorem a kdo smí přednášet na Collège de France, je dozajista neomylný. A tak putují matinka Balzacová a její dcera do Paříže a předloží rukopis k posudku polichocenému pánovi, který si rád dává připomínat – svět to již dávno zapomněl – že je vlastně slavný autor. Že již po prvním přečtení pokládá CROMWELLA za zcela beznadějně dílo, je úsudek, který potomstvo mezitím potvrdilo. A musíme onomu počestnému muži přičíst dokonce za zásluhu, že nedopustil, aby se jeho trpký verdikt nad dílem zvrhl v definitivní a brutální popření básnického nadání Honorého de Balzaca. Píše matce velmi zdvořile:

Jsem velmi dalek toho, abych chtěl Vašemu panu synovi odnímat odvahu, domnívám se však, že by mohl svého času využít lépe než psaním tragédií a komedií. Chce-li mi způsobit potěšení a vyhledat mě, rád mu vyložím, jak se podle mého názoru studuje literatura a jaký užitek z ní lze vytěžit, aniž se okamžitě stáváme básníkem z povolání.

Právě takový „rozumný“ kompromisní návrh chtěla Balzacova rodina slyšet. Chce-li Honoré spisovatelovat dál, proč ne? Sedět u psacího stolu je vždycky lepší (a lacinější) pro mladého muže než vysedávat po kavárnách nebo s lehkými děvčaty marnit čas a zdraví (a peníze). Ale ovšem přesně tak, jak to radil pan profesor Andrieux, který to přece musí vědět, ne jako *poète de profession*, básník z povolání, nýbrž jako vkusné estétství vedle občanského, solidního, výnosného povolání. Ale Balzac, který se přes porážku svého CROMWELLA stále ještě cítí „básníkem povolaným“, postřehne nebezpečí. Cítí tajemným instinktem, že práce, k níž je povolán, je příliš obrovitá, aby mohla být konána jen jako něco vedlejšího.

Přijmu-li nějaké místo, jsem ztracen. Stane se ze mne příručí, stroj, cirkusový kuň, který si odklusá svých 30 nebo 40 kruhů v manéži, pije, žere a spí v předepsaných hodinách; stane se ze mne prachobyčejný, všední člověk. A tomu se přece neříká život: to stále otáčení dokola jako mlýnský kámen, to věčné navracení těchž věcí.

Cítí, že je zrozen k mimořádnému úkolu, aniž si je vědom, v čem tento úkol tkví; k úkolu, který si žádá celého člověka, ba dokonce nadčlověka. A tak odmítne kompromis a trvá na své smlouvě. Podle kontraktu s otcem dva zkušební roky ještě neuplynuly; má pro sebe ještě celý rok a chce ho využít. Nezkrúšený a neúprosný jako po každém ze sterých zklamání svého života a ještě odhodlanější než dříve „oprosit se“ od jha rodiny, vrací se do vězeňské kobky v rue Lesdiguières, kterou si sám z vlastní vůle vyvolil.

TOVÁRNA NA ROMÁNY
HORACE DE SAINT-AUBIN A SPOL.

Po několik dnů nebo snad dokonce týdnů nechce si Balzac ještě uvědomit, že jeho CROMWELL byl nezdar. Radí se s dojemným přítelem Dablinem, zda by přece jen neměl tragédii předložit Comédie Française, a počestný *quincaillier*, který má málo styků s divadly, obtěžuje prosbou jednoho známého herce Lafonta, zda by se nechtěl ujmout tohoto díla. Ať Balzac vyhledá Lafonta a náležitě mu zalichotí; Lafont snad potom navrhne cromwelliádu ostatním členům Comédie Française. Ale v Balzacovi se náhle vzepře sebepoznání. Proč se zbytečně ponížovat? Proč dotěrně vhazovat do hry tuto starou, ošumělou kartu? Kdo v sobě cítí sílu, snese i tvrdý úder. S CROMWELLEM skoncoval, raději napíše něco lepšího. Balzac prosí Dablina, aby si ušetřil jakoukoliv další námahu. Odhodlaně hodí rukopis do zásuvky. Po celý život se již na tento první omyl svého mládí ani nepodíval.

Ale teď zase rychle do díla. Tento vražedný *échec*, nezdar, přece jen trochu ochladil jeho domýšlivou pýchu. Před rokem, když s planoucími smysly psal CROMWELLA, oddával se ještě přemrštěným snům. Dvacetiletý mladík chtěl rázem dobýt slávy, cti a svobody. Teď má psaní a tvoření pro ztroskotavšího dramatika především praktický smysl: nemuset nazpět do závislosti na rodičích. Mistrovská díla a nesmrtelnost až později: především je nutno vydělávat psaním peníze, peníze, peníze stůj co stůj, aby s otcem a matkou a babičkou nemusel vyúčtovávat každý sou jako milodar. Poprvé je nevyléčitelný iluzionista nucen myslet jako realista. Balzac se rozhodne, že napíše něco, co bude mít rychle úspěch.

A co má právě rychlý úspěch? Nepoučený mladík se rozhlíží kolem sebe a vidí: román. Z Anglie se přivalila nová vlna, když dřívější sentimentální vlna – *Nová Héloisa* Jeana-Jacquesa Rousseaua, Goethův *Werther* – v Evropě opadla. Napoleonská doba jako každá válečná doba vnesla do každodenního života dost (a příliš) napětí, aby občan cítil potřebu vzrušovat se vymyšlenými osudy jednotlivců. *Le Moniteur* básnil za básníky. Ale s Bourbony a s mírem se opětně vynořila potřeba rozechvívat si duši cizími dobrodružstvími, příjemně si vzrušovat nervy, pocity se střídavě nořit do hrůzy nebo do cituplnosti. Publikum chce romány, rozechvívající, dráždivé, romantické, exotické romány, a nově založené čítárny a půjčovny knih jsou sotva s to ukojit tento hromadný hlad. Pro autory, kteří ve své čarodějně kuchyni dovedou bezostyšně uplácet jed a slzy, ctnostné panny a korzáry, krev, kadidlo, podlost a šlechtčnost, čarodějnice a trubadúry v romantickohistorický koláč a potom ho ještě přelít ledovou polevou strašidel a hrůzy, nastaly teď zlaté časy. Je tu například anglická miss Ann Radcliffová, jejíž továrna na hrůzná a strašidelná příběhy pracuje plnou parou. Těch několik čiperných Francouzů, kteří od oné podnikavé dámy dovedli okoukat mašinerii, si rovněž svými „černými romány“ namazalo kapsy. Ale i když jde o vyšší úroveň, je teď historický, zejména středověký kostým velkou módou: rytíři Waltera Scotta dobyli svými staromódními meči a třpytnými pancíři víc zemí, víc lidí než Napoleon svými děly; Byronovi pašové a korzáři rozbuší nyní svou záduchivostí tep právě tak prudce jako kdysi rivolské a slavkovské provolání. Balzac se rozhodne, že popluje s romantickým větrem doby a že napíše historický román. Nebude ve Francii jediný, koho zlákaají úspěchy Byrona a Waltera Scotta: brzy Victor Hugo romány *Bug-Jargal*, *Han z Islandu*, *Chrám matky Boží v Paříži*, Vigny románem *Markýz Cinq-Mars* vyzkoušejí svou mistrnou ruku v téže sféře, jsou však již z básní vycvičení v broušení slov a v umění skladby.

Balzac jako nejistý napodobitel začne svůj román FALTHURNE. Vypůjčí si ze žalostných románů Anny Radcliffové historické pozadí, schematickou kulisu z Neapole, vytáhne na scénu všechny obvyklé krvákové postavy, především nepostradatelnou čarodějnici *la sorcière de Sommaris*, *magnétiseuse*, zařikávačku ze Sommaris, Normany a kondotiéry, ušlechtilé vězně v okovech a cituplná pážata; nácrtek ohlašuje bitvy, obležení, hladomorny a neuvěřitelně rekovné činy lásky – především víc, než mladistvý autor může zvládnout. Také další román STÉNIE NEBOLI FILOZOFICKÉ BLUDY, který je v rousseauovském stylu psán ještě v dopisech a v němž je v neurčitých obrysech naznačeno oblíbené téma Ludvíka Lamberta, „teorie vůle“, zůstává torzem (část rukopisu je pak jako vycpávka zasazena do jiného románu). Balzac utrpěl druhou porážku. Ztroskotal s pokusem o tragédii. Selhal v románě. Rok, rok a půl jsou ztraceny, a doma bdí neúprosná Parka, aby tenkou nit jeho životní svobody definitivně přestříhla. Patnáctého listopadu 1820 vypoví rodina k 1. lednu 1821 byt v rue Lesdiguières. Konec spisovatelství! Nazpět do občanskosti! Zvolit si solidní povolání! Konečně přestat vydávat peníze ze rodičů, vydělávat peníze sám!

Sám vydělávat peníze, *s'indépendiser*, osvobodit se, být nezávislým – o nic Balzac nebojoval lítěji než právě o to v oněch letech hladu a žalářování v rue Lesdiguières. Šetřil, hladověl, prsty si upsal dokrvava, dřel. Marně! Nezachrání-li ho v posledním okamžiku nějaký zázrak, musí nazpět do občanského povolání.

V takových okamžicích krajní beznaděje a krajního zoufalství stává se vždycky v pohádkách, že k zoufalcovi přistupuje pokušitel, aby mu odkoupil duši. Pokušitel nevypadá v případě Balzacově nijak ďábelsky: vydává se spíše za šarantního, zábavného mladého muže, nosí dobře strížené kalhoty a čisté prádlo a nechce vůbec od Balzaca odkoupit duši, nýbrž jen pišící ruku. Kdesi a kdysi – snad u některého nakladatele, jemuž nabídl své romány, snad v knihovně nebo

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy **Balzac**.

Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.